

HERMENEVS

17^e JAARGANG, AFL. 1—2 — 15 November 1945

In Memoriam Prof. Mr V. H. Rutgers

Indien op iemand, dan passen op Rutgers de woorden van Horatius, die hij zelf zoo goed kende en die ik hier met een kleine wijziging aanhaal:

Iustum ac tenacem propositi virum
Non hostium ardor prava iubentium,
Non voltus instantis tyranni
Mente quatit solida . . . .

Het was zijn standvastige geest, die hem er toe bracht, na jaren van onafgebroken verzetswerk, na herhaalde gevangenschap, den tocht te ondernemen, dien hij in het belang van het Vaderland noodig achtte. Maar hij viel in de handen van den vijand, die hem niet meer losliet en die, toen hij zijn geest niet kon knechten, het muntte op zijn leven. Zoo bracht de barbaarschheid een der nobelste figuren van ons vaderland om, een man, die door lederen kring, waarin hij verkeerd heeft, gemist wordt, óók door den kring van Hermeneus.

Hij, de niet-classicus, was iure suo lid der redactie. Niet alleen omdat hij door afkomst en opvoeding iemand was van Latijnsche cultuur, ook niet slechts, omdat hij de klassieke beschaving liefhad, maar vooral omdat hij haar zoo grondig kende als men van een leek niet mag verwachten. In het bijzonder het Latijn behoorde hem: dat was de taal, die hem, den scherpzinnigen, zijn gedachten zoo kort en pittig uitdrukken den jurist, geheel paste. Hij beheerschte haar dan ook en menig van hem ontvangen Latijnsch briefje bewees, dat hij er zelfs een persoonlijk cachet aan wist te geven. Het Grieksch kwam voor hem eerst in de tweede plaats; maar het laatste verzoek uit de gevangenis, dat mij bereikte, was om een Grieksche grammatica. Alle lezers van Hermeneus weten, dat hij steeds de Latijnsche puzzles oplost; hij deed dit ongetwijfeld niet alleen om het denkwerk — hij was ook een schaker van beteekenis — maar vooral omdat die raadsels hem opnieuw met allerlei hoekjes uit de Latijnsche poëzie en met de mythologie in aanraking brachten. Hij schreef niet zelf in ons blad, maar verzamelde soms wel het

materiaal voor anderen: hij wilde zich niet den schijn van deskundigheid aanmatigen.

Rutgers behoorde tot het uitstervend geslacht van ouderen, die veel Latijnsche citaten kennen en ze op geestige wijze weten te gebruiken, niet omdat ze met hun kennis willen schitteren, maar omdat die kennis een integreerend deel van hun gedachtenwereld is geworden. Toch zou het praedicaat „humanist” hem zeker niet aangenaam geweest zijn. Want de wereld van de humanistische beschaving was voor hem niet die der diepere werkelijkheid: het fundament, waarop zijn leven gegrond was, had hij niet gevonden in de geschriften van Latium. In de gevangenis las hij tot verlustiging van den geest Horatius. Maar zijn troost in leven en sterven vond hij in een ander Boek. En daarin las hij de woorden, die hij ongetwijfeld van harte tot de zijne gemaakt heeft:

Ἐμοὶ γὰρ τὸ Χριστὸς καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρος.

Amsterdam.

A. SIZOO.

Constiterunt . . . .

Muti mane constiterunt
 Strenui:
 barbarorum interfecerunt
 Servuli.
 Bis novem imperio necati
 improbo
 jam quiescunt, evocati
 a Deo . . . .
 Nec flos nec tricolor velabat
 corpora,

ZIJ TRADEN AAN . . . .

Zij traden aan bij 't eerste morgenklaren
 zonder een woord;
 toen hebben hen de knechten der barbaren
 haastig vermoord.
 Achttien der onzen zwijgend aangetreden
 op 't laatst bevel . . . . .
 Het Salvo viel, hun strijd was uitgestreden:
 God hield appèl!
 Geen krans, geen vlag dekte die ruwe baren;
 geen doodsbericht

nullus nuntius vulgabat
 nomina.
 Matutino terra lucet
 lumine,
 nostra mens illorum luget
 funere.
 Teutones cum nos premebant
 turpiter,
 libertatem defendebant
 fortiter;
 persuadebant illis annis
 omnibus:
 'evelletur mox tyrannis
 stirpitus.'
 Facta mane praedicamus
 fortia,
 facta rursus collaudamus
 vespera.
 Caede vero non hebescunt
 lumina,
 caede atroci non languescunt
 brachia.

Verkondt den volke wie die achttien waren
 van dit gericht.
 Het licht glijdt aan over de lage landen
 van wad tot ven,
 en wij, gebukt onder het juk der schande
 gedenken hen; —
 gedenken hen, die, toen het volk verslagen
 en machtloos scheen.
 de vaan der vrijheid hebben hooggedragen
 door alles heen;
 die 't fiere wachtwoord hebben doorgegeven
 Van mond tot mond:
 'dat éens de tyrannie zal zijn verdreven
 die 't hart doorwondt'.
 Iedere morgen als de zon komt rijzen
 op Hollands wei,
 en elke avond als het licht gaat grijzen,
 gedenken wij.
 Maar 't licht in onze ogen wordt niet doffer,
 noch zwak de hand,
 Wanneer wij denken aan hun bloedig offer
 voor 't vaderland.

Cum tyranno et nos pugnamus
 strenue,
 vindicare et nos optamus
 maxime;
 unam nempe ut illi habemus
 tesseram:
 'nos Bataviam reddemus
 liberam!'

Amsterdam.

Vert. M. A. SCHEPERS.

Tegen de tyrannie, die zij bestreden,
 vechten ook wij.
 Naar 't éne doel richten zich onze schreden;
 wij zweren trouw de leus, die zij beleden:
 'Nederland vrij!'

UNIVERSITATI LUGDUNO-BATAVAE libertatem
 strenue defensam gratulatur unus ex discipulis.

Arx Leidensis erat saevum quae reppulit hostem,
 Viribus ingenii barbariem superans.

Den Haag.

J. v. IJZEREN.

Pacis Nuntia

In den morgen van Woensdag 2 Mei verschijnen boven Amsterdam
 Engelse vliegtuigen, die voedsel-pakketten komen uitwerpen.

Salvete, aërio subito exsurgentia tractu
 Agmina; quae fertis, pondera grata mihi.
 Non iam pestiferum disperget missile Mavors;
 Tandem di melius: laeta ades ipsa Ceres!
 Ipsa manu larga mox fundes munera; salve,
 Salve iterum: Pacis nuntia prima venis!

Amsterdam.

J. D. MEERWALDT.

Een Engelsch epigram en zijn Grieksche vertaling

A. E. Housman, even uitnemend classicus als voortreffelijk dichter, schreef zijn *Epitaph on an Army of Mercenaries* kort na den eersten wereldoorlog tot nagedachtenis van de gesneuvelden van het Engelsche vrijwilligers-leger, dat door den vijand smadelijk als een leger van 'huurlingen' was aangeduid. Mogelijk zijn deze strofen reeds door hem zelf of door een ander in het Grieksch weergegeven, maar dat is mij niet bekend.¹ De groote gelijkenis van dit epitaphium met oud-Grieksche grafschriften brengt er den lezer als van zelf toe te trachten, achter het oorspronkelijk Engelsch de taal van zijn eersten oorsprong terug te vinden.

These, in the day when heaven was falling,
The hour when earth's foundations fled,
Followed their mercenary calling
And look their wages and are dead.

Their shoulders held the sky suspended;
They stood, and earth's foundations stay;
What God abandoned, these defended,
And saved the sum of things for pay.

"Ηματι κείνω τοῖδ', ὅλος οὐρανὸς ἠνίχ' ἐπιπτεν,
γαίης δ' ἠνίχ' ἔδος πελεμίζετο καὶ διεχεῖτο,
ἦλθον δὴ πολέμοιο κατὰ κλέος αὐτοκέλευστοι ·
οἱ πάντας μισθοὺς ἀπέχουσι τε καὶ τεθναῖσι.

Οὐρανὸν ὥμοισιν μετέωρον τοῖδ' ἀνέχοντο.
Ἔστασαν · ἔστηκεν γαίης ἔδος ἔμπεδον αἰεὶ.
Ἄσσα δ' ἔλειπε θεός, θαρσεῦντες τοῖδ' ἐφύλασσον
καὶ ῥύσανθ' ὅσα κόσμος ἔχει μέγας εἴνεκα μισθοῦ.

Amsterdam.

W. E. J. KUIPER.

¹ Zie de vertalingen van een ander oorlogsepigram van Housman in *Hermeneus* IX p. 128 en 144.

Cato de Oude en de Rhodiërs

Stelselmatig vestigde Rome zijn imperium rondom de oude wereldzee. De Punische oorlogen (264—201) verschaften het de heerschappij over het Westelijk, de daarop volgende Hellenistische (tegen Macedonië en Syrië, 200—168) die over het Oostelijk bekken der Middellandsche zee. Om ons bij 't slotbedrijf te bepalen, de slag bij Pydna (168) beteekende behalve den ondergang van Koning Perseus van Macedonië de geboorte van Rome's wereldheerschappij.

Gelijk steeds, wanneer de groote mogendheden strijden, had ook tijdens deze laatste worsteling tusschen Macedonië en Rome voor de kleinere staten het probleem van aansluiting of neutraliteit zich doen gevoelen. Zoo was o. a. de republiek Rhodus in een netelige positie geraakt.

Uit de gegevens, die wij vinden bij Livius 44, 14 en 15; 45, 20—25; Gellius VI (VII) 3; Polybius 30, 4—9 en Diodorus 31. 5—9, laat zich in hoofdtrekken de volgende gang van zaken reconstrueeren.

Aanvankelijk had Rhodus, toen het zich bedreigd achtte door Philippus van Macedonië en Antiochus van Syrië Rome's hulp ingeroepen en het zelfs in de eerste Hellenistische oorlogen gesteund, waarvoor het met gebiedsuitbreiding op 't vasteland en den eere-titel „vriend en bondgenoot van 't Romeinsche volk” was beloond.

Intusschen had Rhodus zich nooit door een officieel verdrag aan Rome gebonden (vermoedelijk om de deur voor de Hellenistische koningen op een kier te laten staan) en blijkbaar op grond van dit feit zich gerechtigd geacht met koning Perseus, den opvolger van Philippus, vriendschapsbetrekkingen aan te knoopen.

Toen eenmaal de oorlog tusschen Rome en Perseus gaande was, trachtte Rhodus, dat in zijn handelsverkeer en voedselvoorziening geknepen werd, een pacificatie te bewerkstelligen. De Rhodische deputatie schijnt bij die gelegenheid te Rome groote ergernis gewekt te hebben door haar schromelijke zelfoverschatting. Hoe 't ook zij, de vredespogingen mislukten. Daarna moeten er in Rhodus stemmen zijn opgegaan, om de zijde van Perseus te kiezen. Maar, aldus Gellius, *nullum super ea re publicum decretum factum est*. Rhodus bleef dus officieel neutraal.

Begrijpelijk is, dat de Rhodiërs na de vernietiging van Perseus een gezantschap naar Rome stuurden om verontschuldigen en

genoegdoening aan te bieden voor de loslippigheid van sommigen hunner landgenooten en om de on gekreukte trouw hunner regeering in 't licht te stellen. Dit gezantschap werd allesbehalve gunstig ontvangen. Zelfs had een praetor, in de stille hoop dat hij de aangewezen man zou zijn dien oorlog te voeren (eer en buit!), een wetsvoorstel aanhangig gemaakt om den Rhodiërs den oorlog te verklaren, waartegen weer eenige volkstribunen in verzet kwamen. Ten slotte hebben de gezanten gehoor in den senaat verkregen. Als zij uitgesproken zijn, komt bij de rondvraag een heftige, onverzoenlijke stemming tot uiting. Dan is 't oogenblik gekomen dat Cato olie op de golven stort. Of Livius hem recht doet met de woorden „qui asper ingenio, tum lenem mitemque senatorem egit” (die, anders een barsch heer, toen den zachtmoedigen senator speelde), moge hier buiten beschouwing blijven. Evenzoo de opmerking van Gellius aan 't adres van een aantal groote hanzen, die 't ten eigen bate verzien zouden hebben op de schatten der Rhodiërs (quorum (= Rhodiorum) opibus diripiendis possidendisque non pauci ex summatibus viris intenti . . . erant).

De toen door Cato gehouden rede wordt door Gellius gequalificeerd als *incluta*, zij heeft naam, gemaakt, werd een studieobject op de rhetorenscholen, was trouwens afzonderlijk uitgegeven onder den titel „pro Rodiensibus” en verder opgenomen in Cato's geschiedboek „Origines”. Daarnaar verwijzend wenscht Livius, die in de capita 22—24 den Rhodiërs een rede, die klinkt als een klok, op de lippen legt, Cato geen „simulacrum” (verdichte rede) aan te meten.

Helaas is Cato's rede voor ons verloren gegaan behoudens een zevental fragmenten, die Gellius bewaard heeft. Tot nadere toelichting diene, dat het boven genoemde hoofdstuk van Gellius een soort repliek is op de afkeurende critiek, die Tiro (Cicero's vrijgelatene) heeft geleverd op Cato's rede en in 't bijzonder op zijn stelling „delictorum non perpetratorum voluntates non puniendas” (de „nuda voluntas” is niet strafbaar). Behalve de genoemde fragmenten verstrekt Gellius ons een aantal nadere gegevens, die 't mogelijk maken ons een denkbeeld te vormen over opzet en betoog der rede, en die ons voor oogen stellen den nuchteren, ietwat simplistisch redeneerenden heereboer, die Cato was, niet afkeerig van een grapje, de handgrepen der rhetorica niet volkomen mechtig en daardoor soms onbeholpen en breedsprakig, in sterke ver-

zekerheid de deugden der vaderen: eenvoud, stoerheid, gematigdheid aanprijzend, waarschuwend tegen 't in hogere kringen opkomend bederf van eigenbaat en hebzucht, en telkens het belang van den staat naar voren brengend, niet 't minst waar hij de zwakheid van een eigen argument voelt.

Gellius vergelijkt Cato's rede met een „*sparsa acies*”, waarin „*multis locis Marte vario pugnatur*”, een verspreide legeropstelling, waarbij op vele fronten tegelijk met wiselende krijgskansen wordt gestreden. „*Omnibus promisce tucndi atque propugnaudi modis. usus est*”. Alle mogelijke verdedigings- en gevechtsmethoden past hij door elkaar toe; nu eens een beroep op de verdiensten van Rhodus, dan hun onschuld, dan weer hun recht op vergeving voor dwalingen, en zoo telkens wat anders. Dat alles, zoo besluit Gellius, had waarschijnlijk wel met grooter verscheidenheid van taal en zuiverder gevoel voor maat gezegd kunnen worden, maar zeker niet krachtiger en levendiger. En wat ongetwijfeld grooten indruk maakte, men voelde dat daar niet een advocaat aangeklaagden stond te verdedigen, maar dat 't Cato was, senator, oud-consul, oud-censor, die louter voorstond wat hij als 't gemeene best zag.

Als proeve van illustratie volgen hier een aantal aanhalingen uit de fragmenten.

1. De aanhef der rede.

Scio solere plerisque hominibus rebus secundis atque prolixis atque prosperis animum excellere atque superbiam atque ferociam augescere atque crescere . . . .

Maar al te goed weet ik, dat bij de meeste menschen, als de zaken voorspoedig en voor den wind en naar wensch gaan, graag de overmoed opsteekt en de hooghartigheid en koppigheid hand over hand toenemen in omvang en kracht . . . .

Advorsae res edomant et docent, quid opus siet facto, secundae res laetitia transvorsum trudere a recte consulendo atque intelligendo. Quo maiore opere dico suadeoque, uti haec res aliquot dies proferatur, dum ex tanto gaudio in potestatem nostram redeamus.

Tegenspoed maakt tam en leert wat gedaan moet worden, voorspoed duwt meestal door uitbundigheid den mensch uit 't spoor van richtig overleg en begrip. Des te nadrukkelijker zeg en raad ik, dat deze zaak het noodig aantal dagen verschoven worde, tot wij na zoo groote blijdschap ons zelf weer heer en meester worden.

2. Atque ego quidem arbitror Rodienses noluisse nos ita depugnare, uti depugnatum est, neque regem Persen vinci. Sed non Rodienses modo id noluere, sed multos populos . . . idem noluisse arbitror atque haut scio, au partim eorum fuerint, qui non nostrae contumeliae causa id noluerint evenire; sed enim id metuere, ne, si nemo esset homo, quem vereremur, quidquid luberet, faceremus. Ne sub solo imperio nostro in servitute nostra essent, libertatis suae causa in ea sententia fuisse arbitror.

Wat mij nu aangaat, ik ben van meening dat de Rhodiërs niet gewild (gewenscht) hebben, dat wij een zoo beslissende slag zouden leveren, gelijk 't geval is geweest, en zeker niet dat koning Perseus de overwonnene was. Maar niet alleen de Rhodiërs hebben dit niet gewild, maar vele volken stonden er evenzoo tegenover, meen ik. En naar alle waarschijnlijkheid behoorden zij tot dezulken, die, niët omdat zij ons kwaad toedachten, deze uitkomst niet gewild hebben. Maar om begrijpelijke redenen waren zij hiervoor bevreesd, dat wij, als er geen mensch meer ter wereld was, voor wien wij ontzag hadden, alles zouden doen wat ons beliefte. Uit vrees dat zij, als wij de alleenheerschappij hadden, onder onze tirannie zouden staan, hebben zij uit liefde voor hun eigen vrijheid deze gezindheid gekoesterd, meen ik.

3. Qui acerrime adversus eos dicit, ita dicit „hostes voluisse fieri”. Ecquis est tandem, qui vestrorum, quod ad sese attineat, aequum censeat poenas dare ob eam rem, quod arguatur male facere voluisse? Nemo, opinor; nam ego, quod ad me attinet, nolim. Wie op zijn felst tegen hen zich uitlaat, doet dit aldus: vijanden wilden zij worden. Is er nu wel iemand onder uwe luidjes, die wat hem zelf aangaat, 't billijk zou achten dat hij hiervoor gestraft wordt, dat van hem beweerd wordt, dat hij kwaad heeft willen doen? Niemand, dunkt mij. Want wat mij aangaat, ik zou dat heel bedenkelijk vinden.

4. Sed si honorem non aequum est haberi ob eam rem, quod bene facere voluisse quis dicit neque fecit tamen, Rodiensibus oberit, quod non male fecerunt, sed quia voluisse dicuntur facere?

Maar als 't nu niet billijk is, dat iemand hiervoor een eerbewijs toegekend wordt, dat hij beweert dat hij *goed* heeft willen doen zonder 't echter gedaan te hebben, zullen, dan de Rhodiërs er scha van hebben, dat zij niet *kwaad* gedaan hebben, maar dat er van hen verteld wordt dat zij 't hebben willen doen?

5. Rodiensis superbos esse aiunt . . . . Sint sane superbi. Quid id ad nos attinet? Idne irascimini, si quis superbior est quam nos? De Rhodiërs zijn hooghartig, zegt men. Laten zij 't inderdaad zijn. Wat raakt ons dat? Maakt gij u soms hierover boos, als iemand hooghartiger is dan wij zelf?

En hoe is 't den Rhodiërs verder vergaan? Livius 45.25.4: Rhodiis responsum ita redditum est, ut nec hostes fierent nec socii permanerent. Hun werd dus niet de oorlog verklaard, maar door de bestaande vriendschap werd de streep gehaald. De vroegere gebiedsuitbreiding werd ingetrokken en het was afwachten wat er verder gebeuren zou. Dit alles, op zichzelf pijnlijk, viel den Rhodiërs in zoo verre mee, dat zij erger verwacht hadden. Intusschen was 't met Rhodus' grootheid gedaan: politiek en commercieel is 't nooit meer geworden wat 't voordezen was.

Maar Cato heeft hen in, elk geval voor een oorlog met Rome en de gevolgen van dien behoed.

Amsterdam.

L. ALMA.

Een antieke onderduiker

Wie der lezers heeft in de afgelopen jaren, in zijn woning niet een schuilplaats gereed gehad onder den vloer, achter een kast, boven de zoldering of waar dan ook om in de steeds dreigende ure des gevaars zichzelf, zijn zoon, een ander familielid, of zijn onderduiker te verbergen voor de speurende oogen van het grijpgrage gespuis, dat bij nacht en ontij door onze huizen rondwaarde? Welke lezeres was niet in het geheim, en bereid het met vrouwenlist, maar ook soms niet haar leven te verdedigen? En kennen we niet allen verhalen van trouwe dienstboden, die er alles van af wisten, maar wier geveinsde naïveteit de slimheid der brute indringers op magistrale wijze de baas was? De onderduikers, de flinke vrouwen, de trouwe dienstboden hebben allen hun prototype in de oudheid.

Q. I Lucretius Vespillo was in het jaar 43 v. Chr. door de driemannen op de proscriptielijsten geplaatst en hij werd gezocht. Hij moest onderduiken. Wij kunnen tegenwoordig begrijpen, wat er in hem omging. De eerste gedachte was: weg uit de stad, ergens naar een boer. Maar de vlucht duurde lang, de honger begon te nijpen en hij wist niet clandestien aan voedsel te komen. Dan in vredesnaam,

maar terug en heimelijk naar huis! En werkelijk, dat lukte. Maar huiszoeking dreigde. Toen vond zijn vrouw — met eere zij haar naam vermeld: Turia — een schuilplaats uit. Een der kamers had een gewelfd plafond; tusschen die welving en het dak moest een geschikte ruimte zijn. Daar verborg zij haar man. Eén slavine was in het geheim; zij moest wellicht haar meesteres helpen het onopvallende luik te openen en te sluiten en haar meester van voedsel voorzien. Zoo bleef de onderduiker veilig verborgen, totdat invloedrijke vrienden wisten te bereiken, dat hij van de proscriptielijsten geschrapt werd.

We weten dit alles uit geschriften van Appianus en van Valerius Maximus. Deze laatste vertelt het geval aldus (VI, 7, 2):

„Q. Lucretium, proscriptum a triumviris, uxor Turia inter cameram et tectum cubiculi abditum, una conscia ancilla, ab imminente exitio, non sine magno periculo suo, tutum praestitit: singularique fide id egit, ut, cum ceteri proscripti in alienis et hostilibus regionibus per summos corporis et animi cruciatus vix evaderent, ille in cubiculo et in coniugis sinu. salutem retineret.”

Ook toen dus was het vaak thuis en in de groote stad veiliger dan te platten lande, al zullen wij van ons platteland en zijn vaak opofferende bevolking niet spreken als van „alienae et hostiles regiones.”

Amsterdam.

A. SIZOO.

Verbrande Hermeneus-kopie

Bij uitbranden der woning van den secretaris der redactie tengevolge van bombardement is mede de kopie voor de nieuwe jaargang van Hermeneus verloren gegaan.

De betrokken auteurs gelieven een duplicaat van hun artikel op te zenden aan het nieuwe adres: Dr J. D. Meerwaldt, Anna Vondelstraat 4, Amsterdam.